

18.04.2019

Обиход Г., Бойко В.

Агломерації урбурального типу як форма сучасного світового процесу урбанізації: розвиток та екологічна безпека

Формування агломерацій стає ключовим аргументом розвитку територій, забезпечує високу якість життя населення, створює комфортне середовище для розвитку бізнесу і підвищує конкурентоспроможність країни як єдиного цілого. Аналіз світового досвіду підтверджує, що міські агломерації приходять на зміну місту як точковій формі розселення. Виробничі, трудові, культурні та науково-освітні зв'язки міських агломерацій забезпечують досить високий рівень розвитку продуктивних сил і сприяють формуванню якісно нових умов розвитку інноваційної економіки, а головне – більш високі темпи накопичення всіх видів капіталу, зосереджених в агломераціях. Навколо найбільших міст стрімко розвиваються цілі системи поселень, включаючи в орбіту безпосереднього впливу головних центрів економіки і культури країни все нові райони. На сучасному етапі в світі помітно посилюються процеси урбанізації, більше як 50 % населення планети проживає в агломераціях, створюється понад 80 % світового ВВП, і цей процес у майбутньому буде ще динамічнішим. За даними ООН до 2050 р. 70 % світового населення припадатиме на агломерації ([Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України](#)).

Міста з їх потужною соціально-економічною та інженерно-технічною інфраструктурою вважаються одним із головних факторів деградації довкілля. Вони є джерелом 80 % усіх викидів в атмосферу, однієї третини глобального обсягу забруднень навколишнього природного середовища, щорічно виробляючи до 3 млрд т твердих відходів. При цьому забруднюючий вплив простежується на відстані 50 км від них. У результаті міста змінюють довкілля і формують антропогенний ландшафт значних територій. Основними забруднювачами міського середовища є автотранспорт і промислові підприємства. Формування міських агломерацій відображає процес зростання і концентрації продуктивних сил, зосередження багатьох видів діяльності в найбільш ефективних для їх розвитку ареалах. Автономне місто не відповідає масштабам та інтенсивності цього процесу, що потребує більш широкої територіальної бази.

Перспективи пріоритетного розвитку агломерацій як просторової форми локалізації поселень визначаються тим, що, по-перше, вони є ядром системи розселення в регіоні, її опорним каркасом; по-друге, саме агломерації відіграють роль драйверів економічного зростання і територій з високим економічним потенціалом, взаємодією між поселеннями, що обумовлює синергетичний ефект, який впливатиме на забезпечення стійкого розвитку та рівень його логістизації.

Упродовж багатьох років і сьогодні урбанізація має вирішальне значення у формуванні моделей поширення населення у просторі й часі. Урбанізаційні процеси спричиняють соціо-еколого-економічну

неоднорідність у функціонуванні території, значні міграційні потоки сільських мешканців до міст і, навпаки, збільшення ролі урборуральних систем в економічному розвитку держав та регіонів, посилення екологічних проблем і загроз як власне у містах, так і приміських зонах, значно впливають на прилеглі території.

За висновками вітчизняних (О. Попова) та зарубіжних (М. Флінн) фахівців, осучаснення цих процесів сприяє посиленню зв'язку між міськими та сільськими підсистемами, що, у свою чергу, призводить до формування урборуральної системи, котра набуває ознак як міських, так і сільських утворень.

Перші прототипи сучасних урборуральних систем з'явилися у 1820 роках. у США, Канаді та країнах Західної Європи. Одним із їх раних типів є т. зв. міста-мануфактури (міста-фабрики, або Industrial-Age Company Towns) – компактні міста, утворені навколо невеликого промислового виробництва (наприклад, фабрики). У таких населених пунктах поєднувалось два типи життя – примітивний із сучасного погляду міський та сільський.

Виходячи з того, що місто, як і село, це складні системи, котрі поєднують три основні складові (природну, економічну та соціальну), дослідження урборуральних систем потрібно проводити з використанням системного підходу. Відповідно до основних його положень, місто і прилеглі сільські території варто уявляти і відображати як складну ієрархічну систему: першу – як урбаністичну, а другу – як руральну. Таким чином ці системи хоча і є досить складними та певною мірою самостійними, відіграють роль підсистем вищого рівня, а саме урборуральної території. Їхня складність обумовлена тим, що вони постійно перебувають у стані внутрішньої зміни і взаємозв'язку, відчуваючи при цьому вплив зовнішнього середовища і трансформуються в результаті впливу як внутрішніх (системних), так і зовнішніх (позасистемних) факторів.

Урбаністичні та руральні території мають певні спільні ознаки, на основі яких формується загальна структура урборуральної системи (рис. 1), для котрих характерна однакова основа, а саме природні екосистеми різного ступеня трансформації.

Рисунок 1 – Концептуальна схема структури урборуральної системи

Таким чином, урбанізовані та руральні території є складовими єдиної системи з різних позицій:

- екологічних – біосфери;
- соціально-економічних – системи розселення відповідно міського та сільського типу, національної економіки;
- територіально-адміністративних – адміністративних районів областей, регіонів, держави, як систем вищого рівня.

Одним з напрямів, у рамках якого можливий збалансований розвиток багатомільйонного міста і руральної території у просторі й часі, є екологічна безпека просторово-часових закономірностей взаємодії природи і суспільства. Об'єктом дослідження при цьому виступають складні системи – еколого-економіко-соціосистеми. Його екологічний аспект у цьому контексті виходять з того, що між природою і суспільством існують постійні протиріччя і завдання зводиться не стільки до пошуку їх причин, скільки до їх передбачення, зменшення і запобігання. Таке трактування дає змогу об'єднати підходи як природних, гуманітарних, так і технічних дисциплін для вирішення практичних завдань містобудування, територіального планування та природокористування урборурального типу, включаючи збереження й поліпшення якості навколишнього природного середовища, підвищення естетики ландшафтів.

Іншим перспективним напрямом у цій сфері є урбоекодіагностика території – вивчення процесів інтеграції та синтезу природних і соціальних явищ у міському організмі. Вона передбачає дослідження міста як єдиного цілого в усьому його різноманітті та взаємозалежності складових компонентів й елементів. Проведення урбоекодіагностики створює передумови для посилення процесів стійкості міських ландшафтів і об'єктів з

метою досягнення збалансованого та екологічно безпечного розвитку урбанізованої території на довгострокову перспективу. За її результатом можна обґрунтувати напрями еколого-містобудівної політики і забезпечувати високу якість середовища для його населення (рис. 2).

Рисунок 2 – Принципова схема структури екологічної безпеки урборуральних територій: концептуальна модель територіальної взаємодії природи й суспільства

Виходячи з цього, складність дослідження території урборуральної системи обумовлюється насамперед багатоаспектністю і багатомірністю як урбаністичної, так і руральної складових. Між підсистемами, компонентами та елементами цих складових постійно відбуваються взаємодії, котрі ускладнюють причинно-наслідкові зв'язки, а небезпечні екологічні процеси набувають синергетичного характеру. При стійкості двох систем вони збалансовані, тобто кожна складова протистоїть впливу іншої. У протилежному випадку відбувається проникнення однієї системи в іншу й перетворення її в нову систему, яка буде наділена певними не типовими для названих систем якостями та ознаками і виконуватиме нові функції.